

VOYAGA YETMAGANLAR O'RTASIDA JINOYATCHILIKNING OLDINI OLISHDA MA'NAVIY TADBIRLARNING AHAMIYATI

HABIBJONOV Izzatbek Dilshodjon o'g'li

Alfraganus universiteti talabasi

izzatbekhabibjonov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada voyaga yetmagan jinoyatchilar shaxsining kriminologik tavsifi, ularning shaxsiy xarakteridagi o'ziga xos xususiyatlari, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatlar va huquqbuzarliklarni oldini olish borasida mamlakatimizda olib borilayotgan ishlar, voyaga yetmaganlar o'rtasida solir etilgan jinoyatlar haqida statistika ma'lumotlar, ularning jinoyatlarini oldini olishda ma'naviy tadbirlarning ahamiyati haqida tahlillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, statistika, huquqbuzarlik, ma'naviy tadbirlar, OAV vositalari.

KIRISH

Yoshlik o'zining oliyjanob tashabbusi, sofdillikka, adolatga intilishi bilan taraqqiyotning buyuk kuchlaridan birini tashkil qiladi. Yoshlik, bu – orzu, ishonch, kelajakka tuzilgan ulkan rejalar va istiqbolning boshlanishidir. Agar yoshlik orzusi bo'lmaganda inson hayoti bir nuqtada to'xtab qolgan bo'lardi. Aleksandr Ostrovskiy aytganidek, «Bolalikdayoq barkamol bo'lishni judayam zarur deb hisoblamayman, odam maktabni tugatganidan keyin ham ko'p narsalarni o'rganishi mumkin, ammo mashg'ulot ko'nikmasi va aqliy kamolotning asosi yoshlikda shakllanadi». Shu sababli bu ne'matdan unumli foydalanib, o'zining salohiyatini oshirib borgan, jamiyatda munosib o'rin egallashga kirishgan insonning ertasi nurafshon. Yoshlik shu narsa bilan baxtiyorki, uning kelajagi bor. Yoshlik paytida shunday ulug' fikrlar tug'iladiki, bu fikrlar kelajakda insonni ko'klarga ko'taradi. Demak, yoshlikni asrash, uning har bir soniyasining qadriga yetish lozim. Chunki dunyoda undan yaxshi palla ham, qimmatli narsa ham yo'q! Ammo “Yoshlik – beboshlik” deya nojo'ya harakatlarga qo'l urib, jinoyat ko'chasiga kirib ketayotgan yoshlar afsuski, bugun uchrab turibdi. So'nggi paytlarda jinoyatchilik va huquqbuzarlik holatlarining aksariyati ham yoshlar o'rtasida kuzatilayotgani achchiq haqiqat. Ushbu maqolada yoshlar o'rtasida ma'muriy huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari, ularning salbiy oqibatlar va profilaktik choralari keng yoritiladi. Xususan, yoshlar o'rtasida huquqiy ongni shakllantirish bo'yicha ta'lim dasturlarini joriy etish, ijtimoiy muhitni

yaxshilash va ma'muriy javobgarlikning ahamiyatini tushuntirishga yo'naltirilgan takliflar ishlab chiqilgan.

MAVZU DOLZARBLIGI

Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonunga muvofiq 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari yoshlar deb ataladi. Shuningdek 14 yoshdan 30 yoshgacha bolgan oila yosh oila deya e'tirof etiladi. Bu yoshlarga berilgan ta'rif ko'rinib turibdiki voyaga yetmaganlar ham yoshlar tarkibiga kirib ketadi. Yoshlar o'rtasidagi jinoyatchilik va huquqbuzarlik holatlari haqida gapirishdan oldin jadid ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir" deya aytib o'tgan so'zlarini eslashimiz lozimdir. Chunki yoshlarning jinoyatga qo'l urishi tarbiyada yo'q qo'yilgan xato va kamchiliklar, befarqlik va ma'suliyatsizlarning natijasi sifatida yuzaga keladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev raisligida 2017-yil 15-noyabr kuni mamlakatimizda huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasida belgilangan vazifalar ijrosi, bu borada mavjud muammolar hamda ularni hal qilish masalalariga bag'ishlab o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida 2017-yilning 10 oyi davomida yurtimizda 22 ming nafar yosh jinoyatga qo'l urgani, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari tomonidan 875, maktab o'quvchilari tomonidan 310 og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar sodir etilgan qattiq tanqid qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda yoshlar o'rtasida asosan O'zbekiston Respublikasining jinoyat kodeksining 169-moddasida ko'rsatilgan o'g'rilik jinoyatlari sodir etish ko'plab uchrayapti. Yana shu moddada ko'tsatilgan talonchilik jinoyatlari, ya'ni ko'cha-ko'yda fuqarolarning qimmatbaho buyumlarini, taqinchoqlarini talonchilik yo'li bilan olib ketish kabi jinoyatlar ko'plab uchrayapti. Bu jinoyatlarning eng ko'p uchrashiga sabab, mana shu yoshlarning o'rtasida hozirgi paytda bo'sh yurganlar, o'qishga bormasdan, o'qishni bitirgandan keyin ish topolmasdan yoki oliy yoki boshqa o'quv yurtlarida o'qishni davom ettirish uchun imkoni bo'lmagan shaxslar, ko'proq mana shunday bekorchi yurgan yoshlar tomonidan jinoyatlar sodir etilyapti" deya gezeta.uz saytiga interviyu bergan advokat B.Shohnazarov.

Shu o'rinda yoshlar va voyaga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning sabablarini quyidagi omillarda ko'rishimiz mumkin:

- oilada, mahallada hamda ta'lim muassasalarida voyaga yetmaganlar ularni yurish-turishi ustidan qat'iy nazoratni yetarli darajada olib borilmayotganligi;
- oiladagi salbiy muhitni farzandga ta'siri;

– internetdagi turli shaxvoniy, zo‘rlikni va vaxshiylikni targ‘ib qiluvchi yoshlar ruhiyatiga salbiy ta‘sir qiluvchi saytlarning ochiqqligi va nazoratsiz foydalanish imkoni borligi;

– aksariyat voyaga yetmaganlarda badiiy asarlarni o‘qishga qiziqish yo‘qligi;

– otani, ayrim hollarda ota va onaning ham uzoq muddatga chet davlatlariga pul

ishlash uchun ketib, farzandlarining qarovsiz qolishi. Shu va shunga o‘xshash holatlar natijasida yoshlar jinoyatchilikka qo‘l urayotganliklarini ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko‘ra, voyaga yetmagan shaxslar uchun ham

jazo choralari belgilab qo‘yilgan bo‘lib unga ko‘ra, 13 yoshdan so‘ng shaxs qilgan jinoyati uchun javobgarlikka tortiladi. Shu bilan birga avvalo ular uchun 18 yoshga to‘lgunga qadar ota- onalar mas‘ul hisoblanadi. Shu o‘rinda aytib o‘tish lozimki, 18 yoshga to‘lmagan shaxslar jinoyat sodir qilganda jarima, axloq tuzatish ishlari, ozodlikni cheklash, ozodlikdan mahrum qilish kabi jazolar qo‘llanilishi mumkin. Bulardan tashqari qo‘shimcha jazo turlari qo‘llanilishim mumkin emas.

Yoshlar jinoyatchiligining xususiyatiga qarab jazo choralari qo‘llaniladi. Jazoning asosiy maqsadi shaxsni jismonan sindirish, emas aksincha yana qayta jinoyat sodir etishdan qaytarish hisoblanadi. Shuningdek sodir etgan qilmishi qanchalik yomonligini uqtirish hamda uni qayta tarbiyalash masadida qo‘llaniladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda jinoyatga jazo berish shuningdek ko‘plab huquqbuzarliklar uchun jazolar yengillashtirilmoqda. Chunki jazodan maqsad shaxsni, xususan yoshlarni jamiyatdan ajratib qo‘yish emas, aksincha, uni qayta tarbiyalab jamiyatga qaytarish hisoblanadi. Buning ilk ko‘rinishini biz 2008-yilda O‘zbekiston Respublikasida o‘lim jazosining bekor qilinishi, shuningdek, 2015-yilda qamoq jazosi chiqarib yuborilib o‘rniga ozodliknicheklash jazosi qo‘llanilishi belgilab qo‘yilganida hamda keyingi islohotlarda ko‘rishimiz mumkin. O‘zining ko‘plab nutaqlari va jamoat faollari bilan uchrashuvlarida Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev “Konstitutsiya hamda qonunlarga kiritilayotgan har qanday o‘zgarishlar shaxs manfaati hamda uning kelajagi uchun xizmat qilishi lozim” deya ta‘kidlaydi. O‘zbekiston Respublikasida yoshlar jinoyatchiligini olish bo‘yicha ko‘plab tadbirlar amalga oshirilmoqda. Davlatimiz hukumati tomonidan qonun, qaror hamda farmonlar qabul qilinmoqda. O‘zbekistonda qabul qilingan yoshlarga oid normativ-huquqiy hujjatlarni shartli ravishda quyidagi guruhlariga ajratish mumkin.

Birinchi guruh 1991-2000-yillarda qabul qilingan qonun hujjatlarini kiradi. Xususan, “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari

to'g'risida"gi qonun (1991-y); "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonun" (1992-y); "Ta'lim to'g'risidagi qonun", Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (1997-y).

Ikkinchi guruhga 2001 – 2015-yillar mobaynida qabul qilingan normativ-huquqiy

hujjatlar mansub bo'lib, ularga "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi (2008-y); "Voyaga yetmagan shaxslarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi (2009-y) qaror va farmonlar mansubdir.

Uchinchi guruhga 2016-yildan keyin qabul qilingan hujjatlar kiradi. Masalan, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi (2016-y), "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PF-4944-son (2017-y); "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" PQ-2833-son (2017) va boshqalarni keltirishimiz mumkin.

Voyaga yetmagan shaxslar o'rtasida tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish, ular tomonidan huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olish, bu yo'nalishda mas'ul bo'lgan davlat idoralari, jamoat tashkilotlari hamda yoshlar ishlari bo'yicha komissiyalar faoliyatini muvofiqlashtirish va yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 14-martdagi PQ-2833-son qarori bilan Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar (shaharlar) hokimliklari huzuridagi voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha respublika idoralararo komissiyasi hamda voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha hududiy idoralararo komissiyalar etib qayta tashkil etilishi belgilab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasida yoshlar jinoyatchiligini oldini olish bo'yicha profilaktik chora tadbirlar hamda anjuman uchrashuvlar tashkil etilmoqda. Shulardan biri 2018-yil 4-dekabrda Toshkent shahridagi Yoshlar ijodiyoti saroyida "Mamlakatimizda yoshlar o'rtasida jinoyatchilikni oldini olishning dolzarb masalalari va kelgusidagi vazifalar" mavzusida respublika amaliy anjumani bo'lib o'tdi. Anjumanda O'zbekiston yoshlar ittifoqi tomonidan hamkor tashkilotlar bilan birgalikda 2018-yilda jinoyatchilikni oldini olish va huquqbuzarliklar profilaktikasi borasida bajarilgan ishlar, bu borada yo'l qo'yilgan kamchiliklar sarhisob qilindi. Eng ko'p jinoyatlar sodir etilgan viloyatlarda ishlar samaradorligini yanada oshirish zarurligi ta'kidlandi. Amaliy anjuman davomida jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha bajarilgan ishlar tanqidiy tahlil etildi. Ma'ruzachilar tomonidan Andijon, Navoiy hamda Toshkent viloyatlarida ishlar samaradorligini yanada oshirish zarurligi ta'kidlab o'tildi.

Shuningdek, mamlakatimizda xotin-qizlar o'rtasida salbiy holatlarning oldini olish borasidagi amalga oshirilgan ishlar va rejalashtirilgan chora-tadbirlar, jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olishda jamoatchilik nazoratini kuchaytirishning ahamiyati, yoshlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatchilikni oldini olishdagi yutuq va kamchiliklar, ma'naviy tahdidlarning o'zaro ta'siri orqali sodir etilayotgan salbiy holatlar yuzasidan ma'ruzalar tinglandi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2018-yil mobaynida 386 nafar yoshlar "Yoshlar kafilligi" asosida sud zalidan ozod qilingan.

Tadqiqot natijalari tahlil qilinganida o'quvchilar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning aksariyati darsdan keyin yoki kechki paytga to'g'ri kelayotgani va ular asosan notinch oilalar farzandlari ekanligini kuzatish mumkin. Maktab o'quvchilari tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar asosan ota yoki onaning (ayrim holatlarda ikkalasi ham) xorijga mehnat muhojirligiga chiqib ketishi natijasida farzandlarining nazoratsiz qolishi, oilaviy kelishmovchilik va ajralishlar, ayrim ota-onalarning ichkilikka ruju qo'yganligi tufayli farzandlar tarbiyasiga e'tiborsizlik, o'quvchilarning katta yoshdagi huquqbuzarlar ta'siri doirasiga tushib qolishi yoki maktablar bilan fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlarining hamkorligi to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligi, mas'ullarning profilaktik nazoratga olingan o'quvchilar bilan yakka tartibda to'liq shug'ullanmasligi kabi omillar sabab bo'lmoqda.

O'zbekistonda yoshlar va voyaga yetmagan bolalar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish maqsadida ichki ishlar organlari va mahalla o'rtasidada hamkorlik ishlari ham yo'lga qo'yilgan bo'lib, aholi turar joylarida yoshlarning jinoyat sodir etilimasligi bo'yicha yaxshi natijalar bermoqda. Xususan, jamoat joylarida sodir etilgan jinoyatlar 2002-yilda 8314 tani tashkil qilgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2003-yilda 3 foizga, 2004-yilda 5 foizga, 2006-yilda 1 foizga, 2007-yilda 6,1 foizga va 2008-yilda 6,7 foizga kamayganini ko'rish mumkin. Shuningdek, yoshlar va voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar 2002- yilda 2883 tani tashkil qilib, 2003-yilda ushbu ko'rsatkich 0,8 foizga oshgan bo'lsa, 2004-yilda 2,7 foizga, 2005-yilda 8,4 foizga, 2006-yilda 3,2% foizga va 2008-yilda 5,4 foizga kamaygan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyevning "Agar farzandlarimizga to'g'ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqa uni yurish- turishi, kayfiyatidan ogoh bo'lib turmasak, ularni ilm-u hunarga o'rgatmasak, munosib ish topib bermasak, bu omonatni boy berib qo'yishimiz hech gap emas" deya ta'kidlagan fikrlaridan ham yoshlarning huquqiy bilimlarini oshirish, vatanparvar etib tarbiyalash, ular o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olish dolzarb masalaga aylanganligini hamda bu boradagi qarashlarga enidilikda jiddiy yondashuv ostida qarashimizni anglab olsak bo'ladi. Shu o'rinda huquqni muhofaza qiluvchi targ'ibot organlari o'smir yoshlar o'rtasida jinoyatchilikka qarshi

kurashish emas, balki jinoyatchilikning oldini olish, profilaktik chora-tadbirlar ko'rishga e'tiborni kuchaytirdilar. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish va ularning sodir etilishiga sharoit tug'diruvchi vaziyatlarni bartaraf qilish davlat va jamiyat oldida turgan asosiy muammolardan biri sanaladi. Chunki voyaga yetmagan shaxslarning jinoyat sodir etishlari kelgusida ularning retsidivist jinoyatchi bo'lish ehtimolini oshiradi hamda bu holat mamlakatning kelajakdagi taraqqiyotiga o'zining salbiy ta'sirini o'tkazadi. Umumiy jinoyatchilikdan farqli ravishda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi mamlakatning kelgusidagi taqdiri bilan bog'langan bo'lib, ushbu muammoga bugungi kunda alohida e'tibor bilan yondoshilmasa uning millat kelajagiga salbiy ta'siri ortib ketishi mumkin,

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda yoshlar va voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning 32 foizi o'g'rilik va firibgarlik hisoblanadi. Ushbu toifadagi jinoyatlarning eng ko'pi Toshkent shahri va Farg'ona viloyatida qayd qilingan. Bugungi kunda yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini namoyon qilish, ularning fuqarolik javobgarligini va olib borilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini oshirish borasida bir qator amaliy ishlar qilinmoqda. Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish borasidagi faoliyatni muvofiqlashtirish, ekstremizm, terrorizm va uyushgan jinoyatchilikning boshqa shakllariga qarshi kurashish bo'yicha tashkiliy-amaliy choralarni kuchaytirish darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиқлол, шқтисод, сиёсат ва мафкура. – Тошкент: 1996. – Б. 67.
2. Egamberdiyev A.R., B.J.Axrarov Jinoyat huquqi. Darslik. – Toshkent: 2017.
3. Qodirov E. Yoshlar jinoyatchiligini oldini olish masalalari. – Toshkent: Nishon noshir, 2017. – B. 43-45.
4. Қаршиев Ғ.С. Ёшлар жиноятчилигининг олдини олиш масалалари. // Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги академиясининг Ахборотномаси. 2021 йил, 2-сон. – Б. 133.
5. [Yoshlar o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olishga barchamiz birdek mas'ulmiz](#)
6. https://www.gazeta.uz/uz/?utm_source=redirect&utm_medium=domain